

DE TIJDELIJKHEDEN VAN DE PUBLIEKE SFEER

René Boomkens

OASE#77

INTO THE OPEN

9

THE TEMPORALITIES OF THE PUBLIC SPHERE

René Boomkens

HET LOT VAN DE PUBLIEKE SFEER Aan het einde van de jaren tachtig van de twintigste eeuw, niet lang voor de val van de Berlijnse Muur, werd de toestand en het lot van de stedelijke publieke sfeer plotseling een *hot issue* in de kringen van stedelijke bestuurders, ontwikkelaars en architecten, en dat is tot op heden in hoge mate zo gebleven. Het onderwerp werd zelfs nog ‘hotter’ dankzij de onmiskenbare effecten van de nieuwe informatie- en communicatiemedia op de publieke sfeer sinds de vroege jaren negentig. In de betogen van stedenbouwkundigen en architecten is de publieke sfeer altijd in de eerste plaats behandeld als een ruimtelijk thema, als iets wat te maken heeft met specifieke plaatsen binnen de bredere stedelijke context en zijn functies. Deze nadruk op de ruimtelijke dimensies van de publieke sfeer was van invloed op de verschillende diagnoses van de toestand van de publieke sfeer, die meestal uitwezen dat de publieke sfeer onderhevig was aan een proces van accumulatieve deterritorialisering. Dit betekende simpel gezegd dat wat er gebeurde op specifieke stedelijke locaties, van pleinen en parken tot en met cafés, winkelcentra en musea, zich onder de groeiende invloed van allerlei soorten nieuwe technologieën en media geleidelijk naar nieuwe, niet-ruimtelijke omgevingen had verplaatst. De vraag was nu wat er op de traditionele stedelijke locaties van de publieke sfeer was overgebleven. Vaak luidde de diagnose simpelweg dat de publieke sfeer in crisis of verval verkeerde of zelfs verdwenen was. Volgens sommigen betrof het uitsluitend een feitelijke ontwikkeling, bepaald door complexe objectieve maatschappelijke, economische en technologische processen. Een dergelijk determinisme, met een subtiel vleugje cynisme en het karakteristieke stempel van het realisme, is onder meer verwoord door Rem Koolhaas, die de publieke sfeer beschreef als restruimte in een stedelijke realiteit die uitsluitend wordt gekenmerkt door mobiliteit.¹ Anderen betreurden de crisis van de stedelijke publieke sfeer en ontwikkelden allerlei nieuwe modellen en strategieën gericht op de wederopbloei of wederopbouw van de publieke sfeer, waarvan de meesten gebruikmaakten van bouwkundige of meer algemeen ruimtelijke middelen om hun doel te bereiken.

Het probleem van deze diagnoses was en is dat het bij de publieke sfeer niet in de eerste plaats om een ruimtelijk vraagstuk gaat, of beter gezegd: niet alléén om een ruimtelijk vraagstuk, maar dat er wel vrijwel altijd ruimtelijke dimensies aan te pas komen. Dit wordt duidelijk als we vroegere filosofische en sociologische verhandelingen over de publieke sfeer vergelijken met de bouwkundige architectonische en stedenbouwkundige versies van de afgelopen twee decennia.

In de jaren vijftig ontwikkelde Hannah Arendt een politieke ontologie gebaseerd op de tegenstelling tussen publieke en private sferen als sferen die staan voor tegengestelde of contrasterende praktijken en dimensies van het leven, waarbij de private sfeer overeenkomt met wat zij een sfeer van noodzakelijkheid noemde, dat wil zeggen de wereld van productie en reproductie, het gezinsleven, het opvoeden van kinderen en arbeid; en de publieke sfeer staat voor een sfeer van vrijheid, spreken en handelen, oftewel een sfeer van politiek en van het debat over de toekomst van de stad en zijn burgers. Deze eenvoudige tegenstelling tussen privaat en publiek werd door Arendt geassocieerd met en ontleend aan het historische voorbeeld van de democratie in de *polis* van het Athene van de vijfde en

vierde eeuw voor Christus. Hoewel de private sfeer samenhang met het ruimtelijke domein van het gezinsleven en de publieke sfeer met de *agora* oftewel min of meer het centrum van de stad, het centrale marktplaats, et cetera, werd noch het private noch het publieke leven door Arendt besproken in termen van hun specifieke ruimtelijke kenmerken of bepaaldheid. Ze hadden vóór alles betrekking op specifieke praktijken.² Hetzelfde geldt voor de interventies in het debat door Jürgen Habermas en Richard Sennett, in beide gevallen over de ontwikkeling van de moderne publieke sfeer in de achttiende en negentiende eeuw. Hoewel Habermas enige aandacht besteedde aan de veranderingen in het bourgeois-gezin en -onderkomen in die periode, meer specifiek aan het ontstaan van de zogenaamde *salon* als een tussenruimte tussen het private en het publieke, met andere woorden een semi-publieke ruimte, was de door hem onderzochte en besproken publieke sfeer of *Öffentlichkeit* veel meer dan dat alleen: het was een hele reeks van nieuwe instellingen, media en praktijken, instellingen zoals onafhankelijke uitgeverijen en uitgeverijbedrijven, media zoals de krant, de roman, het pamflet en het manifest, en praktijken zoals debatten tussen burgers, culturele bijeenkomsten van de nieuwe bourgeoisie, politieke conflicten en confrontaties en dergelijke. De publieke sfeer van Habermas stond, net als die van Arendt, voor een nieuwe sociaal-culturele praktijk met een specifieke ethische en politieke waarde: de waarde van de vrijheid, politieke vrijheid, persoonlijke vrijheid, culturele vrijheid.³

Hetzelfde geldt voor mijn derde voorbeeld, Richard Sennett, voor wie het achttiende-eeuwse koffiehuis de ideaaltypische publieke ruimte was, niet vanwege de typische ruimtelijke kenmerken van het koffiehuis, maar

² Hannah Arendt, *The Human Condition*, Chicago 1958.

³ Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Frankfurt a/Main 1990 (1962).

THE FATE OF THE PUBLIC SPHERE

At the end of the 1980s, not long before the collapse of the Berlin Wall, the condition and the fate of the urban public sphere suddenly became a hot issue in circles of urban administrators, developers and architects, and to a large extent it has remained hot to this day. It became even 'hotter' thanks to the undeniable effects of the new media on information and communication concerning the public sphere since the early 1990s. In the discourses of urbanists and architects, the public sphere has always been primordially addressed as a spatial issue, as something that has to do with specific places or localities within the larger framework of the urban context and its functions. This emphasis on its spatial dimensions influenced the different diagnoses of the condition of the public sphere, most of which pointed at a process of accumulative deterritorialisation. Simply put, this meant that what happened in specific urban localities, from squares and parks to cafés, shopping centers and museums, gradually had moved to new, non-spatial environments,

this all due to the growing influence of all kinds of new technologies and media. The question then became: what remained of the public sphere in the traditional urban localities. Often the diagnosis was simply that the public sphere was in crisis, decaying or even gone. Some have put forward such a diagnosis as nothing more than a factual development, determined by complex objective social, economic and technological processes. A determinism such as this, with a subtle flavor of cynicism and with the typical stamp of realism, has been expressed for instance by Rem Koolhaas, who described the public sphere as left-over space in an urban reality that is characterised by mobility only.¹ Others deplored the crisis of the urban public sphere and developed all kinds of new models and strategies directed at the revival or reconstruction of the public sphere, most of them using architectural or more generally spatial means to reach their goal.

The problem of these diagnoses was and is that the problem of the public sphere is not a spatial issue in the first place – or better: it is not

¹ Rem Koolhaas and Bruce Mau, *S, M, L, XL* (Rotterdam: 010 Publishers, 1995), see especially 958-971; 1238-1269.

vanwege zijn functie als podium voor een nieuwe culturele praktijk: praten met vreemden, anonieme bijeenkomsten, individuele confrontaties waarbij klasse, rang of religie, de gemeenschappelijke culturele noemers van het sociale en culturele leven tot dan toe, geen enkele rol speelden. Het is interessant de diagnoses die Arendt, Habermas en Sennett stellen ten aanzien van de huidige staat van de publieke sfeer, nader te bekijken. Arendt merkt op dat de eenvoudige tegenstelling tussen het private en het publieke, tussen noodzaak en vrijheid, in de moderne geschiedenis verstoord werd door wat zij 'de opkomst van het sociale' noemt, waarmee ze verwijst naar de ontwikkeling van een autonome economische sfeer (doordat deze zich afscheidde van de sfeer van gezin en huishouden), die werd bepaald door private belangen en economische doelen die de voor de publieke sfeer essentiële vrijheid van meningsuiting en van handelen in de weg staan. Evenals Arendt betreurt ook Habermas de geleidelijke monopolisering van de publieke sfeer door private economische belangen van grote ondernemingen en mediakartels. Sennett spreekt van de 'val van de publieke mens' in de negentiende en twintigste eeuw als gevolg van processen van individualisering, van de opkomst van een nieuwe intieme sfeer in de vorm van het moderne kerngezin als sfeer van zorgzaamheid en bescherming, en van een narcistisch najagen van identiteit en authenticiteit.

Ik zal hun diagnoses hier niet uitgebreid bespreken, maar wil wijzen op twee belangrijke kenmerken die ze gemeen hebben. Ten eerste zijn het niet louter feitelijke beschrijvingen, maar zijn ze doordrongen van een normatieve houding of gezindheid ten opzichte van het belang van de publieke sfeer. Daarnaast brengen ze de publieke sfeer weliswaar allemaal in verband

²
Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago: University of Chicago Press, 1958).

only a spatial issue, but there are almost always spatial dimensions involved. This becomes clear when we compare earlier philosophical and sociological discourses on the public sphere with the architectural and urbanist versions of the last two decades.

In the 1950s Hannah Arendt developed a political ontology based on the opposition between public and private spheres as spheres representing opposing or contrasting practices and dimensions of life, the private representing what she called a sphere of necessity, that is the world of production and reproduction, family life, child rearing and labor; and the public sphere representing a sphere of freedom, of speech and action, in other words of politics and the debate on the future of the city and its citizens. This simple opposition between private and public she associated with and derived from the historical example of the democracy in the *polis* of Athens in the fifth and fourth centuries BC. Although the private sphere was related to the spatial domain of family life, while the public sphere was related to the *agora*,

which is more or less the center of the city, the central market place, etcetera, neither private nor public life were discussed by Arendt in terms of their spatial specificities or determination. They first of all referred to specific practices.² The same holds for the interventions in the debate by Jürgen Habermas and Richard Sennett, both about the development of the modern public sphere in the eighteenth and nineteenth centuries. Although Habermas devoted some attention to the changes in the bourgeois household and dwelling in this period, more specifically to the invention of the so-called *salon* as an intermediary space between private and public, a semipublic space in other words, the public sphere or *Öffentlichkeit* he studied and discussed was much more than just that: it was a whole series of new institutions, media and practices, institutions such as independent editors and publishing houses, media such as the newspaper, the novel, the pamphlet and manifesto, and practices like debates between citizens, cultural meetings of the new bourgeoisie, political conflicts and confronta-

met verschillende specifieke plaatsen of delen van de stedelijke ruimte, maar zien ze de publieke sfeer in de eerste plaats als een specifieke reeks culturele en politieke praktijken. Het feit dat we bepaalde stedelijke locaties beschrijven als onderdeel van de publieke sfeer ligt met andere woorden niet zozeer aan de specifieke ruimtelijke kwaliteiten van die locaties, maar veel meer aan het feit dat we onderkennen dat de activiteiten die daar (en elders) plaatsvinden, deel uitmaken van het *publieke leven*.

Ter afronding van deze korte beschrijving van het onderzoek naar en debat over het lot van de publieke sfeer wil ik benadrukken dat niettegenstaande de neiging van veel architecten, stadsbestuurders en stadsontwerpers om haar te behandelen als een ruimtelijk thema, de publieke sfeer een specifieke, met waarden beladen reeks van praktijken, instellingen, media en plaatsen is die bepalend is voor de kwaliteit van het moderne stedelijke leven en cultuur. Koolhaas mag dan beweren dat de publieke sfeer ernstig is aangetast of is verdwenen, hij moet begrijpen dat hij het niet alleen over een specifiek stedelijk landschap heeft dat verouderd is, maar ook en zelfs nog meer over een specifieke culturele en politieke praktijk; de praktijk die we gewoonlijk vrijheid noemen: politieke vrijheid, persoonlijke vrijheid, democratie. Misschien heeft hij gelijk, maar dan hebben we het niet alleen over het verlies van een bepaald type modern stedelijk landschap, maar over de teloorgang van een hele cultuur, een hele manier van leven.

DE TIJD-RUIMTE VAN HET PUBLIEKE LEVEN In plaats van de publieke sfeer te behandelen als een ruimtelijk thema, kunnen we het lot ervan beter

tions and so forth. The public sphere of Habermas, like that of Arendt, represented a new sociocultural practice with a specific ethical and political value: the value of freedom, political freedom, personal freedom, cultural freedom.³

The same goes for my third example, Richard Sennett, whose ideal-typical public space was the eighteenth-century coffeehouse, not because of the specific spatial characteristics of the coffeehouse, but because of its function as a theatrical stage for a new cultural practice: talking with strangers, anonymous meetings, individual confrontations without reference to class, rank or religion – the cultural denominators of social and cultural life until then. It is interesting to look a bit further into the diagnoses of the present condition of the public sphere that Arendt, Habermas and Sennett deliver. Arendt observes how the simple opposition between private and public, between necessity and freedom, was disturbed in modern history by what she calls ‘the rise of the social’, by which she refers to the development of an autono-

mous economic sphere (thanks to its separation from the sphere of the family and the household) determined by private interests and economic goals, which interfere with the freedom of speech and action crucial to the public sphere. Like Arendt, Habermas regrets the gradual monopolisation of the public sphere by the private economic interests of large companies and media cartels. Sennett speaks of a ‘fall of public man’ in the nineteenth and twentieth centuries caused by processes of individualisation and of the rise of a new intimate sphere in the shape of the modern nuclear family as a sphere of care and protection and of a narcissist quest for identity and authenticity.

I will not discuss their diagnoses here at length, but want to point at two important characteristics these diagnoses share: first of all they are no pure factual descriptions, but are informed by a normative attitude or stance towards the importance of the public sphere. Second, they all relate the public sphere to different specific localities or parts of urban space, but address the public sphere first and foremost

³ Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990 [1962]).

aan de orde stellen als iets dat evolueert in *tijd-ruimte*. Het probleem van de begrippen tijd en ruimte is dat we gewend zijn de werking van de een uit te drukken in termen van de andere, zodat we ze uiteindelijk niet meer goed van elkaar kunnen onderscheiden. Alle menselijke handelingen vinden *plaats*, dat wil zeggen, zijn tot een bepaalde plaats beperkt; maar tegelijkertijd strekken ze zich uit in de tijd; hun voortgang is hun tijd; ze kosten ook *tijd*, zogezegd. De stadsgeograaf David Harvey introduceerde het concept van *tijd-ruimtecompressie* om de enorme sociale en culturele veranderingen te beschrijven die de afgelopen vijftig jaar hebben plaatsgevonden.⁴ Men zou ook kunnen zeggen dat deze compressie een manier is om ruimte tot tijd te reduceren, terwijl de tijd tegelijkertijd lijkt te versnellen. Maar dit proces van versnelling is op zichzelf geen absoluut en homogeen proces; terwijl het de ene praktijk versnelt, worden andere erdoor vertraagd. Ook snelheid op zichzelf is niet absoluut; een toenemende snelheid creëert nieuwe mogelijkheden en uitdagingen die om nóg meer snelheid of mobiliteit vragen. De tijd-ruimtecompressie van Harvey veronderstelt dat tijd en ruimte gelijktijdig krimpen, maar wat er in feite gebeurt is dat het versnellen van de tijd gaandeweg een autonoom proces wordt dat zich vaak niets aantrekt van de ruimtegebonden dimensies van diverse belangrijke sociale en culturele praktijken. Ruimte heeft nog steeds een aanzienlijke economische ruilwaarde, maar verschillende culturele aspecten van ruimte en van de praktijken die in de ruimte plaatsvinden, dreigen onder de constante druk van het proces van tijdsversnelling hun gebruikswaarde te verliezen.

De antropoloog Arjun Appadurai heeft dit proces beschreven in ruimte-

⁴ David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Oxford: Basil Blackwell, 1990).

as a specific series of cultural and political practices. The fact that we describe certain urban localities as part of the public sphere is in other words not only dependent on the specific spatial qualities of these localities, but depends much more on the fact that we recognise the activities taking place in these localities (and elsewhere) as being part of *public life*.

To conclude this short history of research into and debate about the fate of the public sphere, I want to stress that contrary to the tendency of many architects, city politicians and urban designers to treat the public sphere as a spatial issue, the public sphere is a specific, value-loaded series of practices, institutions, media and localities that define the quality of modern urban life and culture. When Koolhaas claims that the public sphere has just withered away or perished, he should understand that he is not talking about a specific urban landscape that has become obsolete, but also and even more so about a specific cultural and political practice; the practice we normally call freedom: political freedom, personal freedom,

democracy. Maybe he is right, but then we are not discussing the loss of just a specific specimen of modern urban landscape, but the loss of a whole culture, a whole way of life.

THE TIME-SPACE OF PUBLIC LIFE

Instead of treating the public sphere as a spatial issue, we'd better address its fate as something that is evolving in *time-space*. The problem of the notions of time and space is that we are used to expressing the workings of the one in terms of the other, so that in the end we fail to separate them from each other. All human practices take *place* – that is to say: they are localised; but at the same time they continue through time – their continuation is their time; they also take *time*, so to speak. The urban geographer David Harvey introduced the concept of *time-space-compression* to describe the enormous social and cultural changes that have been taking place in the last half century.⁴ You could also say that this compression is a form of reducing space to time, while time at the same time seems to be speeding up. But this process of acceleration itself isn't

lijke termen, of beter gezegd: in ruimtelijke metaforen.⁵ Uitgaande van de veronderstelling dat het proces van economische, sociale en culturele globalisering kan worden beschreven als een proces van toenemende mobilisering van mensen, goederen, financiën en informatie, oppert hij de mogelijkheid zich dit proces voor te stellen als een verspreiding van niet-ruimtelijke landschappen die zich in lagen uitstrekken over het bestaande ruimtelijke of geografische landschap. Appadurai spreekt van *mediascapes* (landschappen van mondiale communicatie en verbeelding), *financescapes* (mondiale netwerken van financiële handels- en machtsverhoudingen), *ethnoscapes* (landschappen van etnische migratie en congestie), et cetera. Deze nieuwe -schappen brengen een radicale verandering van het werkelijke ruimtelijke landschap met zich mee doordat ze in de gelokaliseerde realiteit allerlei gedelokaliseerde elementen introduceren. Dat is op zichzelf helemaal geen nieuwe ontwikkeling, maar wat wel nieuw is, is de kracht en de impact van deze globaliseringskrachten op onze alledaagse stedelijke cultuur en landschap. Met deze nieuwe -schappen werden in het stedelijk landschap diverse radicale discontinuïteiten geïntroduceerd die zich gedurende meerdere eeuwen min of meer continu hadden ontwikkeld. De publieke sfeer van steden heeft onder deze ontwikkeling te lijden in de mate waarin zijn tijd-ruimtelijke identiteit en continuïteit plaatsmaken voor een discontinue realiteit van verschillende -schappen en tijdelijkheden die geleidelijk hun relatie met specifieke stedelijke plaatsen en landschappen verliezen.

Tot zover is dit verhaal over de tijd-ruimtelijke realiteit van de publieke sfeer nogal abstract gebleven. Ik wil het graag wat tastbaarder maken door

5
Arjun Appadurai,
Modernity at Large.
Cultural Dimensions
of Globalization,
Minnesota/Londen
1996; zie met name
p. 48-65 en 178-200.

an absolute and homogenous one; while speeding up one practice, it slows down other practices; speed itself isn't absolute either: growing speed creates new possibilities and challenges asking for even more speed or mobility. Harvey's time-space-compression suggests that time and space are shrinking simultaneously, but what in fact happens is that the speeding up of time gradually becomes an autonomous process that tends to neglect the space-bound dimensions of several important social and cultural practices. Space still has a considerable economic exchange value, but several cultural aspects of space and of the practices that take place in space threaten to lose their use value under the constant pressure of the process of speeding up time.

The anthropologist Arjun Appadurai actually described this process in spatial terms itself, or better: in spatial metaphors.⁵ Presupposing that the process of economic, social and cultural globalisation can be described as a process of growing mobilisation of people, goods, finance and information, he suggests to imagine this process as a prolifer-

ation of non-spatial landscapes that are stretched out in layers over the existing spatial or geographic landscape. Appadurai speaks of mediascapes (landscapes of global communication and imagination), financescapes (global networks of financial trade and power relations), ethnoscapes (landscapes of ethnic migration and congestion), etcetera. These new scapes radically change the real spatial landscape by introducing all kinds of delocalised elements into its localised reality. This is not at all a new development, but what is new is the power and the impact of these globalising forces on our everyday urban culture and landscape. The influence of the new scapes introduced a series of radical discontinuities into the urban landscape that had developed more or less continuously over several centuries. The public sphere of cities suffers from this development to the extent to which its time-spatial identity and continuity is substituted for a discontinuous reality of different scapes and temporalities that gradually lose their connections with specific urban places and landscapes.

5
Arjun Appadurai,
Modernity at Large.
Cultural Dimensions
of Globalization
(Minnesota/Londen:
University of Minnesota
Press, 1996),
see especially 48-65
and 178-200.

een paar voorbeelden te geven en in te gaan op een aantal aspecten van het debat over het lot van de publieke sfeer.

6
Zie onder andere:
Benedict Anderson,
Imagined Communities,
Londen/New
York 1983.

DE BELICHAMING VAN HET PUBLIEKE LEVEN Het eerste voorbeeld van de groeiende discontinuïteit van de publieke sfeer is de toenemende *denationalisering* ervan. Vanaf de vroege bourgeois-samenleving in de achttiende eeuw is het stedelijke publieke leven vóór alles bepaald door de grenzen van de natiestaat, hoe internationaal sommige grote steden tegelijkertijd ook geweest mogen zijn.⁶ Het publieke debat was een nationale aangelegenheid, publieke plaatsen en publieke architectuur vertegenwoordigden nationale en soms zelfs lokale stijlen en voorkeuren, publieke monumenten verheerlijkten een nationaal verleden. Media zoals kranten en later ook radio en televisie gaven uitdrukking aan nationale belangen en emoties. Na de Tweede Wereldoorlog begon het publieke leven een internationaler gezicht te krijgen, zonder dat nationale kleuren en andere uitdrukkingsvormen verdwenen. De internationalisering was in feite vooral amerikanisering, maar de laatste twee decennia is daarvoor een minder eenzijdige globalisering in de plaats gekomen. Denationalisering is discontinuïteit 1. Ze introduceert een mondiale populaire cultuur en verbeelding in het nationale publieke leven. Ze introduceert nieuwe, internationale architectuurstijlen in de toch al zwakke lokale en nationale traditie in de wereld van bouw en ontwerp. Hierbij moet worden opgemerkt dat de werkelijke invloeden of effecten van de zogenaamde Internationale Stijl in de architectuur (of het architectonisch modernisme, en de moderne stedenbouw met zijn beroemde functionele zonering) op de stedelijke ontwikkeling en

6
See for instance:
Benedict Anderson,
Imagined Communities
(London/New York:
Verso, 1983).

This story of the temporal-spatial reality of the public sphere has been rather abstract until now. Let me make it a bit more tangible by giving some examples and entering into some aspects of the discussions about the current fate of the public sphere.

THE EMBODIMENT OF PUBLIC LIFE The first example of the growing discontinuity of the public sphere may be its growing *denationalisation*. From early bourgeois society in the eighteenth century on, urban public life has primarily been defined by the borders of the nation-state, how international some big cities might have been at the same time.⁶ The public debate was a national affair, public places and public architecture represented national and sometimes even local styles and taste, public monuments glorified a national past. Media like newspapers and later on radio and television expressed national interests and emotions. After the Second World War, public life began to take on a more international shape, without eliminating national colors, forms and expressions. To

a large extent internationalisation was Americanisation, but the last two decades a less one-sided globalisation has taken over. *Denationalisation* is discontinuity 1. It introduces a global popular culture and imagination in national public life. It introduces new, international architectural styles into the already weak local and national tradition of building and design. It is in this respect important to note that the real influences or effects of the so-called International Style in architecture (or architectural modernism, and modern urbanism with its famous functional zoning) on urban development and culture only became manifest after the Second World War – and had a serious impact on the debates about ‘de-urbanisation’ and the crisis of the urban public sphere at the end of the 1980s.

Delocalisation is discontinuity 2. New spatial constructions are built and designed to facilitate the growing global mobility of air traffic and high-speed transport. These new spaces faintly resemble older constructions and practices of traffic and transport, but at the same time

cultuur pas na de Tweede Wereldoorlog duidelijk aan het licht kwamen, en een grote impact hadden op de discussies over de 'de-urbanisatie' en de crisis van de stedelijke publieke sfeer aan het eind van de jaren tachtig.

Delokalisering is discontinuïteit 2. Er worden nieuwe ruimtelijke constructies ontworpen en gebouwd om de toenemende wereldwijde mobiliteit van het luchtverkeer en het hogesnelheidsvervoer mogelijk te maken. Deze nieuwe ruimten hebben vage overeenkomsten met oudere constructies en praktijken op het gebied van verkeer en transport, maar vertegenwoordigen tegelijkertijd volstrekt nieuwe ruimtelijke realiteiten. De Franse antropoloog Marc Augé gebruikte de term *non-lieux* om de kloof tussen nieuwe ruimtelijke realiteiten en traditionelere locaties te beschrijven.⁷ De nieuwe ruimtelijke realiteiten zijn *non-plaatsen*, zo stelt Augé, omdat ze de narratieve continuïteit van traditionele stedelijke plekken ontberen. Narrativiteit is een cruciaal aspect van wat wij als onze lokale identiteit ervaren: we bekrachtigen en consolideren die identiteit door onszelf telkens weer de geschiedenis ervan te vertellen, door ons heden in te bedden in een continu verleden en een geprojecteerde toekomst. Het moderne publieke leven is te beschouwen als een vrij open en experimentele manier om met dit narratieve proces om te gaan. Nieuwe ruimtelijke realiteiten zoals vliegvelden, hogesnelheidslijnen, maar tot op zekere hoogte ook alle nieuwe typen monofunctionele locaties zoals winkelcentra of recreatieparken zijn *non-plaatsen*, omdat ze een radicale breuk vormen met de omringende landschappen en omdat ze zelf geen nieuwe verhalen genereren; ze functioneren volledig dankzij puur functionele, internationale systemen van symbolen die als enig doel hebben individuele reizigers zo

⁷
Marc Augé, *Non-Places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, Londen 1995.

represent completely new spatial realities. The French anthropologist Marc Augé used the term *non-lieux* to describe the gap between these new spatial realities and more traditional localities.⁷ They are non-places, so he suggests, because they lack the narrative continuity of traditional urban places. Narrativity is a crucial aspect of what we perceive of as our local identity: we affirm and consolidate that identity by telling and retelling ourselves its history, by embedding our present into a continuous past and projected future. Modern public life can be seen as a rather open and experimental way of dealing with this narrating process. New spatial realities like airports, high-speed public traffic lines, but to a certain extent also all kinds of new monofunctional places like malls or leisure parks are non-places because they are radically discontinuous with the landscapes surrounding them and because they themselves do not generate new narratives; they function completely thanks to purely functional, international systems of signs that only want to transport individual travelers as fast and

comfortably as possible to other places. We don't have to share the romanticism Augé expresses when referring to the traditional urban landscape, to agree with him that these new spaces of transport and mobility and of organised leisure are radically discontinuous with the surrounding urban landscape, but more importantly risk remaining discontinuous with it.

Related with denationalisation and delocalisation is discontinuity 3, *migration*. Contrary to many earlier waves of migration, the present migration is a much more permanent process, directly linked to the globalisation of the economy and of communication and information. Here public life is threatened by the so-called ecology of fear that has taken over several metropolitan areas in the world and instigated new forms of segregation and isolation in space.

Digitalisation is discontinuity 4. Although the public sphere, as I said earlier, has never been a purely spatial or localised affair, the newest media of communication and information tend to move more aspects of public practices in a

⁷
Marc Augé, *Non-Places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity* (London: Verso, 1995).

snel en comfortabel mogelijk naar andere plaatsen te vervoeren. We hoeven niet de romantiek van Augé te delen als hij spreekt van het traditionele stedelijke landschap, om het met hem eens te zijn dat deze nieuwe ruimten van transport en mobiliteit en van georganiseerde vrije tijd radicaal discontinu zijn – en wat belangrijker is, discontinu dreigen te blijven – ten opzichte van het omringend stedelijk landschap.

Gerelateerd aan de denationalisering en delokalisering is discontinuïteit 3, *migratie*. In tegenstelling tot veel eerdere golven van migratie is de huidige migratie een veel permanenter proces, dat direct verband houdt met de globalisering van de economie en van communicatie en informatie. Nu wordt het publieke leven bedreigd door de zogenaamde ecologie van de angst die diverse grootstedelijke gebieden wereldwijd in haar greep heeft en heeft geleid tot nieuwe vormen van ruimtelijke segregatie en isolatie.

Digitalisering is discontinuïteit 4. Hoewel, zoals ik eerder zei, de publieke sfeer nooit een louter ruimtelijke of gelokaliseerde aangelegenheid is geweest, verplaatsen de nieuwste communicatie- en informatiemedia méér aspecten van publieke praktijken op een radicalere manier naar het gedeterritorialiseerde ‘-schap’ van het netwerk en naar het domein van de digitale communicatie. Hier zullen de gevolgen voor wat wij onder het publieke leven verstaan, en ook voor de waarden die we aan publieke praktijken toekennen, het sterkst en meest vérstrekkend zijn. Om dit te verklaren, keer ik nogmaals terug naar mijn oorspronkelijke kwestie: het definiëren en beschrijven van de publieke sfeer als zodanig. Ik heb benadrukt dat de publieke sfeer geen specifieke ruimte is, maar bestaat uit praktijken en media die in bepaalde mate verband houden met specifieke

⁸
See especially: John Berger, *Once In Europa* (New York: Pantheon Books, 1987 [1983]); and: Geert Mak, *Hoe God verdween uit Jorwerd* (Amsterdam/Antwerpen: Atlas, 1996).

more radical manner to the deterritorialised scape of the network and to the domain of digital communication. Here the consequences for our notion of public life, and moreover for the values we attach to public practices, will be the strongest and most far-reaching. To explain this I once more turn to my initial problem: the definition and description of the public sphere as such.

I stressed that the public sphere is not a specific space, but consists of practices and media which to a certain extent are related to specific places. Their quintessence is not their being localised, but their being embodied: as practices of freedom, confrontation, experiment and identity construction public practices are essentially embodied practices, they presuppose bodily presence, or the experience of physical differences, a simultaneous presence of all our senses. Embodiment makes the difference.

This may explain the enormous popularity of local history, sometimes criticised for its plain nostalgia, but in fact the best proof of a return to narrativity, to the problem of the continuity of our public cul-

ture. These local historians highlight the smells of the past, the taste of lost local culture, from John Berger who wrote the history of the end of French farm culture to the best-selling Dutch writer Geert Mak, who became famous with his portrait of a dying village culture in Friesland and more recently with his little book about ‘the bridge’, a portrait of the local cultural practices and public life on and around a famous bridge in Istanbul.⁸ These are not attempts to glorify the urban or local past, nor exercises in futile nostalgia, but attempts to play out the confrontation between the new discontinuities of global urban culture and the fragile continuity of the traditional urban public sphere, and traditional local culture in general.

CONCLUDING REMARKS This urban continuity has always been built upon discontinuities; the whole of modern urban history is a story of discontinuities. But the fact that we are still, to a certain extent, able to identify with that history, to feel attached to the life it represents, and feel at home in its public sphere, is completely dependent on the fact

plaatsen. De essentie ervan is niet dat ze gelokaliseerd zijn, maar dat ze belichaamd zijn: als praktijken van vrijheid, confrontatie, experimenteren en identiteitsconstructie zijn publieke praktijken in wezen belichaamde praktijken, ze veronderstellen een lichamelijke aanwezigheid, of de ervaring van fysieke verschillen, een gelijktijdige aanwezigheid van al onze zintuigen. Belichaming maakt het verschil. Dit verklaart wellicht de enorme populariteit van lokale geschiedenis, soms bekritiseerd vanwege het overduidelijk nostalgische karakter ervan, maar in wezen het beste bewijs van een terugkeer naar de narrativiteit, naar het thema van de continuïteit van onze publieke cultuur. Deze lokale historici halen de geuren van het verleden naar voren, de smaak van verloren gegane lokale cultuur, variërend van John Berger, die het einde van de cultuur van het Franse boerenleven beschreef, tot en met Geert Mak, die beroemd werd met zijn portret van een verdwijnende dorpscultuur in Friesland en meer recent met zijn kleine boek over 'de brug', een portret van de lokale culturele praktijken en het publieke leven op en rondom de beroemde brug in Istanbul.⁸ Dit zijn geen pogingen om het stedelijke of lokale verleden te verheerlijken, noch oefeningen in doelloze nostalgie, maar pogingen om de confrontatie uit te beelden tussen de nieuwe discontinuïteiten van de mondiale stedelijke cultuur en de kwetsbare continuïteit van de traditionele stedelijke publieke sfeer en de traditionele lokale cultuur in het algemeen.

8
Zie met name: John Berger, *Once in Europa*, New York 1987 (1983), en: Geert Mak, *Hoe God verdween uit Jorwerd*, Amsterdam/Antwerpen 1996; Geert Mak, *De brug*, Amsterdam/Antwerpen 2007.

SLOTOPMERKINGEN Deze stedelijke continuïteit is altijd gebaseerd geweest op discontinuïteiten; de hele moderne stedelijke geschiedenis is een geschiedenis van discontinuïteiten. Maar dat we ons nog steeds, tot op

that we are still able to resurrect the continuity in ever new narratives of our urban culture, its practices and localities. The problem with the public sphere is not that we should come to a clear decision, a choice between continuity or discontinuity. The problem is how to integrate new discontinuities into that embodied continuity of public life. I think architecture is all about embodiment, about representing and facilitating our bodily movements in a public sphere that has become more disembodied than ever. This disembodiment is not the problem: the process of cultural change and development has always been, to a large extent, a process of growing disembodiment. The problem is the acceleration and proliferation of discontinuities: how to reconcile and link them with the fragile continuity of the urban narrative and the urban public debate. As I already stressed, under 'modern' conditions this continuity is subjected to the constant pressures and blows of an economy and culture of permanent change and transformation. Continuity is relative to these permanent attacks of discontinuity, of rupture

and shock. Any 'easy' narrative of identity will fail under these conditions. Yet, every narrative is in need of some durability, or *durée*, to use the phrase of the French philosopher Henri Bergson. To be is to last, at least to a certain extent. And this durability (or continuity) of our urban (and public) experience depends less on its explicit theoretical or ideological representations than on its being embodied in everyday practices, in physical continuity, in the blunt fact that we can, to a certain extent, identify ourselves with the environment we 'use' day in, day out. Here architecture can play the role of the unconscious and everyday experience of that embodiment. But the problem is not for architecture to solve; in the long run it is a problem or question of power, power over the different scapes that make up our twenty-first-century urban reality – and you might hope that the public sphere will be able to generate that power itself.

zekere hoogte, met die geschiedenis kunnen identificeren, ons verbonden kunnen voelen met het leven waarvoor die geschiedenis staat, en dat we ons thuis voelen in zijn publieke sfeer, berust volledig op het feit dat we nog steeds de continuïteit tot leven weten te brengen in steeds nieuwe verhalen over onze stedelijke cultuur, haar praktijken en locaties. Het probleem met de publieke sfeer is niet dat we tot een helder besluit moeten komen, tot een keuze tussen continuïteit en discontinuïteit. Het probleem is hoe we nieuwe discontinuïteiten kunnen integreren in die belichaamde continuïteit van het publieke leven. Volgens mij draait architectuur om belichaming, het weergeven en faciliteren van onze lichamelijke bewegingen in een publieke sfeer die in deze tijd meer ontlichaamd is dan ooit tevoren. Deze lichaamloosheid is niet het probleem: het proces van culturele verandering en ontwikkeling is altijd al grotendeels een proces van toenemende ontlichaming geweest. Het probleem is de versnelling en verspreiding van discontinuïteiten: hoe kunnen we deze verzoenen en verbinden met de kwetsbare continuïteit van het stedelijk verhaal en het stedelijke publieke debat. Zoals ik eerder benadrukte is deze continuïteit onder 'moderne' omstandigheden onderhevig aan de constante druk en schokken van een economie en cultuur van permanente verandering en transformatie. De mate van continuïteit is afhankelijk van deze permanente aanvallen van discontinuïteit, van deze schokken en veroorzaakte breuken. Onder deze condities zal elk 'gemakkelijk' verhaal over identiteit schipbreuk lijden. Anderzijds heeft elk verhaal *enige* duurzaamheid nodig, of *durée*, om met de Franse filosoof Henri Bergson te spreken. Zijn is blijven, in elk geval tot op zekere hoogte. En deze duurzaamheid (of continuïteit) van onze stedelijke (en publieke) ervaring is minder afhankelijk van haar expliciete theoretische of ideologische verschijningsvormen dan van het feit dat ze belichaamd is in de praktijken van alledag, in de fysieke continuïteit, in het simpele feit dat we ons tot op zekere hoogte kunnen identificeren met de omgeving die we dag in, dag uit 'gebruiken'. In dit opzicht kan architectuur de rol spelen van de onbewuste en alledaagse ervaring van die belichaming. Maar het is niet aan de architectuur om dit probleem op te lossen; op de lange termijn is het een probleem of een kwestie van macht, macht over de verschillende -schappen die onze eenentwintigste-eeuwse stedelijke realiteit vormen, en laten we hopen dat de publieke sfeer in staat is die macht zelf te genereren.

Vertaling: *Bookmakers*, Wilfried Simons